

Türkiye’de Eğitim ve Sınıf Üzerine Gözlemler*

Seçil A. Kaya Bahçe**

Serdal Bahçe***

Özet

İnsani sermaye kuramına göre insani sermaye kişinin üretkenliğini arttıran her türlü bilgi birikim ve kişisel özellikleridir ve eğitim insani sermaye yatırımının en önemli aracıdır. Bu kurama göre daha yüksek eğitim işgücü piyasalarında daha yüksek getiri ve daha güvenceli iş demektir. Bu çalışma, sınıfsal bir perspektife dayanarak Türkiye için bu beklentilerin gerçekleşmediğine dair gözlemler sunmaktadır. Harcama artışına rağmen emek gücünün genel eğitim seviyesi yükselmemektedir. Buna ek olarak ayrıcalıksız emekçi ve işsiz haneler içinde yüksek öğrenim mezunlarının oranı artmaktadır. Ayrıca emek süreçlerinde yüksek öğrenim mezunları giderek daha fazla kol emeği uygulamak zorunda kalmaktadırlar. Bununla beraber, eğitilmiş işsizlerin oranının artması eğitimin artık iş güvencesi bile sağlamadığının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Sonuçlar, olgunlaşmış neo-liberalizm dönemi olarak da adlandırılabilir. 2002-2009 yılları arasında, eğitim sonucu elde edilen derecelerin işgücü piyasalarında ciddi anlamda değer kaybettiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, eğitim, insani sermaye kuramı, toplumsal sınıflar.

Observations On Education and Class In Turkey

Abstract

In human capital theory, human capital corresponds to the stock of knowledge, skills and characteristics that contribute to one’s productivity. In this context, education, perceived as investment in human capital, is expected to yield higher returns through labor markets in the form of higher wages, better and relatively secure occupational positions. This study, depending on a class-based perspective, provides some observations which put some doubt on the predictions of human capital theory. The educational level of the labor force does not seem to increase in spite of rising expenditures on education. On the other hand, among those who are unemployed or work as unskilled labor, the ratio of university or above graduates has been increasing. Lastly, relatively better educated workers use increasingly more manual labor than mental labor. Yet, rising ratio of educated unemployment shows that it does not even serve as a guarantee for employment security. Our findings show that, in the period 2002-2009 which can be described as the period of mature neo-liberalism, educational degrees have been severely devalued in the labor market.

Keywords: Turkey, education, human capital theory, social classes

* Bu yazıyı okuyan ve önemli katkılarda bulunan Ahmet Haşim Köse’ye verdiği çok değerli destekten dolayı teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca yazıyı eleştirileri ve uyarılarıyla zenginleştiren hakemlere de teşekkür ederiz.

** Ankara Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sabahce@politics.ankara.edu.tr.

*** Ankara Üniversitesi Maliye Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sbahce@politics.ankara.edu.tr.

Giriş

Adam Smith Ulusların Zenginliği'nde kişinin yetenek ve becerilerini de fiziksel sermaye gibi toplumun servetinin bir parçası olarak ele almış, kişisel yetenek ve becerileri eğitim yoluyla edinmenin maliyeti olduğundan ve bu maliyet göze alınarak edinilen bu niteliklerin ortalama emek ücretinin üzerinde getirisi olacağından söz etmiştir.¹ Bununla beraber, “insani sermaye” kavramını ilk olarak kullanan, Neo-klasik iktisat yazınına 1950’lerde Chicago Okulu iktisatçılarının çalışmalarıyla giren insani sermaye kuramıdır.² Buna göre, insani sermaye kişinin üretkenliğini artıran her türlü bilgi, beceri ve kişisel özelliktir. Yatırım sonucunda elde edilen bu yetenek ve becerilere, yapılan yatırım ölçüsünde gelecekte getiri söz konusudur. İnsani sermayeye yatırım kişilerin sahip olduğu beceri ve nitelikleri artıracak her türlü aktiviteyi kapsar, eğitim de bunun en önemli araçlarından biridir. Becker, akademik eğitimi işyerinde eğitim, tıbbi bakım, vitamin tüketimi gibi aktivitelerle birlikte insani sermaye yatırımının bir parçası olarak ele alır.³ Bununla beraber, insani sermaye yatırımının getirisi sosyal ve özel getiri olarak iki açıdan ele alınabilir; özel getiri kişilerin gelecekteki gelir ve refah düzeyindeki artışına karşılık gelirken sosyal getiri eğitimin yarattığı pozitif dışsallıklar ve yayılma etkileridir. Dışsallıklar oy vermeye katılımın artması, suç oranında azalma, vatandaşlık bilinci geliştirme, salgın hastalık risklerinde azalma, nüfus artış hızında yavaşlama gibi pek çok piyasa dışı faktörü içerirken, yayılma etkileri kişinin eğitiminin diğer işçilerin ve üretim faktörlerinin üretkenliğine olan olumlu etkisine karşılık gelmektedir.⁴ Eğitimin özel getirileri birçok çalışmada, Mincer’in geliştirdiği, kazançlardaki farklılaşmayı eğitim ile açıklayan kazanç fonksiyonundan yola çıkılarak incelenmiştir.⁵ Psacharopoulos ve Patrinos çalışmalarında özel getirilerin sosyal getirilerden daha çok olduğu sonucuna varmışlar ancak sosyal getirileri (eğitimin dışsallıklarını) tanımlamanın

- 1 Adam Smith (1952), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Chicago: Encyclopedia Britannica.
- 2 Jacop Mincer (1958). “Investment in Human Capital and Personal Income Distribution”, *Journal of Political Economy*, C. 66, S. 4, s. 281-302. Jacop Mincer (1970). “The distribution of labor incomes: a survey with special reference to the human capital approach”, *Journal of Economic Literature*, C. 8, S. 1, s. 1: 1–26. Jacop Mincer (1974). *Schooling, experience, and earnings*. New York: Columbia University Press. Gary S. Becker (1962). “Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis”, *Journal of Political Economy*, Vol. C.70, S.5, s: 9-49. Gary S. Becker (1964). “Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education”, New York: NBER. Theodore W. Schultz (1960). “Capital Formation by Education”, *Journal of Political Economy*, C. 51, S. 1, s: 571-583. Theodore W. Schultz (1961). “Investment in Human Capital”, *American Economic Review*, C. 51, S. 1, s. 1-17.
- 3 Becker, (1962).
- 4 Richard Venniker (2001). *Social returns to education: a survey of recent literature on human capital externalities*, CPB (Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis) Report 00/1.
- 5 Mincer, (1958).

ve ölçmenin zor olduğunu ve bu dışsallıkların dâhil edilmesi halinde sosyal getirilerin özel getirilerden fazla olabileceğini de vurgulamışlardır. Ayrıca, yine bu çalışmaya göre son dönemde, ortalama eğitim yılı artarken, eğitimin ortalama getirisi düşmektedir. Eğitimin ortalama getirisi gelişmiş ülkelerde ve OECD ülkelerinde en düşüktür.⁶ Sermaye birikiminin hızlı olduğu ekonomilerin büyüme dönemlerinde, fiziksel sermaye ile nitelikli işgücü arasındaki tamamlayıcılık da göz önüne alındığında, nitelikli işgücüne olan talebin artmasıyla eğitimin getirisinin artması beklenir. Ancak Türkiye gibi eğitilmiş işgücü arzının oldukça fazla olduğu ülkelerde nitelikli işgücüne olan talebin artması eğitilmiş işçilerin kazançlarında belirgin bir farklılaşmaya neden olmaz.

İnsani sermaye kuramı, öncelikle klasik iktisat geleneğinde olduğu gibi emek gücünü üretilmiş bir üretim aracı olarak ele almış, homojen emek varsayımını reddederek, işgücünün kendi içinde heterojen olduğunu vurgulamış ve eğitim sağlık gibi insani sermaye yatırımında doğrudan etkili kurumları ekonomik analizin alanına dâhil etmiştir.⁷ Diğer taraftan bu kurama gelen neo-klasik iktisat dışından eleştiriler eğitimi yeniden üretim bağlamında ele almış, aile ve ev içi emekle gerçekleşen fiziksel yeniden üretimi yanında eğitimin emek gücünün sosyal olarak yeniden üretiminin bir aracı olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin Bowles ve Gintis'e göre insani sermaye kavramı aslında organizasyonlarda çalışma, kurallara uyma, hiyerarşik çalışma düzenine uyum gösterebilme kapasitesidir ve eğitim yolu ile kişiler bu özellikleri kazanır. Bowles ve Gintis'in karşılıklılık ilkesine göre toplumsal eğitim ilişkileri kapitalist toplumda üretim ilişkilerine karşılık gelir. Buna göre eğitim var olan üretim ilişkilerini yeniden üretir.⁸ Eğitim, kapitalist toplumsal sistemde bir yandan üretim ilişkilerine cevap vermeli diğer yandan da üretim araçlarını geliştirmelidir.⁹ Bu görüşü destekleyen en önemli çalışma Paul Willis'in "*Learning to Labor: How Working Class Kids Have Working Class Jobs?*" adlı etnografik çalışmasıdır. Bir saha araştırmasına dayanan bu çalışmada Willis işçi sınıfı çocuklarının okulda başarısız olmaktan öte okulu reddetme yoluna gittikleri ve okula karşı kendi direniş kültürlerini geliştirdikleri ve "eğitimsiz" işçiler olarak kendi sınıfsal pozisyonlarının içinde kaldıkları sonucuna varmıştır.¹⁰ Willis'e göre işgücünün sosyal yeniden üretimi sınıflararası ilişkilerin yeniden üretimidir.

6 George Psacharopoulos ve Harry Anthony Patrinos (2004). "Returns to investment in education: a further update", *Education Economics*, C. 12, S. 2, s. 111-134.

7 Samuel Bowles & Herbert Gintis (1975). "The Problem with Human Capital Theory: A Marxian Critique", *The American Economic Review*, C. 65, S. 2, Papers and Proceedings of the Eighty-seventh Annual Meeting of the American Economic Association, s. 74-82.

8 Bowles ve Gintis (1975).

9 Terry Wrigley (2009). "Rethinking Education in the Era of Globalization", Dave Hills (der.). *Contesting Neo-liberal Education*, New York: Routledge.

10 Paul Willis (1977). *Learning to Labour: How Working-Class Kids Get Working-Class Jobs?*, Farnborough: Saxon House.

İktisat yazını dışından da eğitimi yeniden üretim bağlamında ele alan birçok çalışma vardır. Bourdieu'nun sosyal ve iktisadi sermayeden farklı olarak tanımladığı kültürel sermaye kavramı, temelde hâkim sınıfa ait, toplumda güç ve statü ile ilgili olarak değer atfedilen her türlü bilgi ve birikim, kişilerin sahip olduğu finansal ve sosyal avantajları kapsar.¹¹ Kültürel sermaye, sosyal sermaye ve iktisadi sermayeden bağımsız değildir ve kişinin diğer insanlarla ve kaynaklarla ilişkisini de belirler. Eğitim sistemi belirli bir kültürel sermaye varsayar; kişi daha fazla eğitim aldıkça, “başarılı” olması için, daha fazla kültürel sermayeye sahip olması gerektiği varsayılır. Althusser de eğitimi yeniden üretim çerçevesinde ele almıştır. Ona göre eğitim kapitalist toplumsal sistemin yeniden üretilmesinde devletin temel ideolojik aygıtıdır, kişilere üretimde kullanılacak yetenek ve becerileri sağlarken diğer yandan da sosyal işbölümündeki rollerini devam ettirecek ideolojiyi verir.¹² İktisat yazını dışından gelen bu çalışmalar da, eğitimin kapitalist toplumsal sistemde var olan ve üretimden bağımsız olmayan ilişkiler üzerine yapıldığı ve bu ilişkileri yeniden ürettiği tezini destekler. Buna göre eğitim basit bir kişisel seçim meselesi olarak insanın beceri ve yeteneklerini artırma yönünde bir yatırım değildir. Eğitim alma ve bunun karşılığında elde edilen getiri kişilerin sınıfsal pozisyonundan bağımsız olarak ele alınamaz. Çoğu durumda sınıfsal pozisyonu ve üretim ilişkileri içindeki yeri belirleyicidir. Bowles ve Gintis, insani sermaye teorisini temel bir iktisadi kavram olarak sınıfın ortadan kalkması yönünde bir adım olarak ortaya koyar.¹³

Bazı çalışmalar tam da bu noktada sınıfsal kökenin eğitim düzeyinden daha önemli olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmaktadırlar. Örneğin, Marianne Nordli Hansen (2001) Norveç'te 30 ile 41 yaş arasındaki bireylerle yapılan bir anketin sonuçlarını analiz ederek faktör gelirleri arasındaki farkların eğitim düzeyi farklılıklarından çok sınıfsal köken farklarından kaynaklandığını bulgulamıştır.¹⁴ Ayrıca, bazı çalışmalar da, insani sermaye kuramının hiç dikkate almadığı bir alanın, eğitim sürecindeki başarının üzerinde yoğunlaşarak, aslında sınıfsal kökenin sadece eğitim sonrası hayat için değil eğitim sürecinde de önemli olduğunun altını çizmektedirler. Emma Norris İngiltere'de dar gelirli hanelerden gelen yüksek eğitim kolejleri öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarını özetlemiş ve bu öğrencilerin başarısız olmaya oldukça meyilli

11 Pierre Bourdieu ve Jean Claude Passeron (1977). *Reproduction in Education Society and Culture*, Beverly Hills, Calif. Sage.

12 Luis Althusser (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. M. Özışık ve Yusuf Alp, İstanbul: İletişim Yayınları.

13 Bowles ve Gintis (1975).

14 Marianne Nordli Hansen (2001). “Education and Economic Rewards: Variation by Social Class and Income Measures”, *European Sociological Review*, C. 17, S. 3, s. 209-231.

olduklarını vurgulamıştır.¹⁵ Psacharopoulos da 33 Avrupa ülkesinde sürdürülen bir araştırmanın sonuçlarından hareketle dezavantajlı olarak adlandırdığı bir sosyal kökenden gelen mezunlar açısından yüksek öğrenimin çok da bir şey vaat etmediğini vurgulamaktadır.¹⁶

Bu çalışmanın temel amacı, insani sermaye kuramında insani sermayeye yapılan yatırımın bir aracı olarak ele alınan eğitimin hem yapılan işin niteliği bakımından hem de getirisi bakımından bir farklılaşmaya yol açıp açmadığını tartışmaktır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranmıştır: Eğitim harcamalarının sınıfsal dağılımı nedir? Eğitimin sınıfsal kompozisyonu nedir? Eğitim düzeyi yapılan işte niteliksel farklılaşmaya neden oluyor mu? Eğitim düzeyi ücretlerde farklılaşmaya yol açıyor mu? Bu soruların cevapları için daha detaylı bir analiz gerekmektedir. Bu çalışma sadece ilk elden gözlemleri vermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye Kapitalizminin Sınıfsal Manzarası

Bu çalışmaya temel teşkil edecek olan sınıfsal çerçeve Serdal Bahçe ve Ahmet Haşim Köse'nin uzunca bir süredir sürdürdükleri çalışmaya dayanmaktadır.¹⁷ Bu çalışma, temel olarak TÜİK'in 2002 yılından bu yana yıllık olarak düzenlediği ve sonuçlarını yayınladığı Hane Halkı Bütçe Anketlerini (HHBA) kullanarak Türkiye'de toplumsal sınıfsal yapıdaki ve sınıfsal gelir dağılımındaki dönüşümü ve değişimi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Birey ve hane düzeyinde sınıfsal konumların nasıl türetildiği de bir başka çalışmada detaylı bir şekilde anlatılmıştır¹⁸.

Tablo I birey düzeyinde sınıfsal kompozisyonu vermektedir. Tablo'ya göre Türkiye'de bireyler düzeyinde iki gelişme göze çarpmaktadır. Çalışmayanlar,

15 Emma Norris (2011). *Not Enough Capital? Exploring Education and Employment Progression in Further Education*, RSA (Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce) Projects, Temmuz.

16 George Psacharopoulos (2009). *Returns to Investment in Higher Education: A European Survey*, Avrupa Komisyonu.

17 Ahmet Haşim Köse ve Serdal Bahçe (2009a). "Yoksulluk" Yazının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek", *Praksis*, S. 19, s. 385-419. Ahmet Haşim Köse ve Serdal Bahçe (2009b). "Hayırsever" Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", İlhan Uzgel ve Bülent Duru (der.). *AKP Kitabı*, Ankara, Phoenix Yayınevi, s. 492-509. Serdal Bahçe ve Ahmet Haşim Köse (2010). "Krizin Teğet Geçtiği Ülkeden Krize Bakış: Teorinin Naifliği Gerçekliğin Kabalığı", *Praksis*, S. 22, s. 9-40. Serdal Bahçe ve Ahmet Haşim Köse (2011). "Fiyatı Toplumsal Olarak Yorumlamak: Kapitalizmden Sınıf ve Enflasyon Manzaraları", Nihat Falay, Ahmet Haşim Köse ve Abuzer Pınar (der.). *Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim: İzzettin Önder'e Armağan*, SAV [Sosyal Araştırmalar Vakfı] Yayınları, İstanbul.

18 Serdal Bahçe, Faik Yücel Günaydın ve Ahmet Haşim Köse (2011). "Türkiye'de Toplumsal Sınıf Haritaları: Sınıf Oluşumları ve Sınıf Hareketliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", Serdar Şahinkaya ve İlater Ertuğrul (der.). *Bilsay Kuruç'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları No. 2011/1, Ankara.

emekliler ve az gözlem sayısına sahip rantıye toplumun işgücü dışındaki bölümünü oluşturmaktadır. Bu grubun tüm nüfusa oranı 2002 yılında % 58.75 iken 2009 yılında % 57.52'dir. Dolayısıyla tüm dönem için işgücüne katılım oranı % 41-42 civarındadır. İşgücüne katılan kesim içinde emekçilerin toplamı hızla artmıştır. Özellikle nitelikli ve niteliksiz emekçiler arasında kalan geniş kentli emekçi kitlesinin toplam nüfus içindeki oranı 2002 yılında % 11.26'dan 2009 yılında % 13.83'e çıkmıştır.¹⁹ Aynı dönem içinde niteliksiz emekçilerin payı ise % 1.78'den % 3.63'e çıkmıştır. Bu sonuncu grup meslek tanımlaması içinde vasıfsız işlerde çalıştığını söyleyenlerden oluşmaktadır. Sadece çalışan nüfus ve yedek işgücü ordusu (işsizler) dikkate alındığında ise işçileşme daha açık gözlemlenmektedir. Çalışan bireyler içinde emekçiler ve yedek işgücü ordusu toplamının (tarım emekçileri, kentli emekçiler, nitelikli ve niteliksiz emekçiler ve işsizler toplamı) oranı 2002 yılında yaklaşık % 55'dir, oysa aynı oran 2009 yılında % 65 civarındadır. Toplum hızla emekçileşmiştir.

Son 30 yıldır uygulanan ekonomi politikaları özellikle emeğiyle geçinenleri koruyan kamusal korunakları aşındırdı. Kamunun boşalttığı alanı hane ve diğer toplumsal yapılar doldurmaya başladılar. Hane bu anlamda hem sınıfsal hem de kültürel düzeylerde yeni işlevler kazandı. Bu anlamda hane düzeyinde sınıfsal dokudaki değişimlere de bir göz atmak gerekmektedir. Tablo II hane düzeyinde sınıfsal yapının nasıl değiştiğini göstermektedir.

Aslında Tablo II'de verilen bulgular Tablo I'deki sonuçları destekler mahiyettedir. Burada da ilk göze çarpan olgu hızlı emekçileşmedir. Diğer bir çarpıcı olgu ise en azından 2008'e kadar köylü hanelerdeki hızlı erimedir. Bu değişimlerin eğitim ve sınıf ilişkisinde ciddi ve anlamlı etkileri vardır. Yazının bundan sonraki bölümlerinde bu ele alınacaktır.

19 Kentli emekçi tanımını biraz daha açmakta yarar vardır. HHBA'da işyerinde icra edilen mesleğe göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmada "Uluslararası Standart Meslek Sınıflandırması" (ISCO88) kullanılmıştır. Burada birinci kategori yönetici pozisyonunda çalışanları, ikinci kategori profesyonel meslekler sahiplerini (mühendis, doktor gibi), en son kategori ise nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanları kapsamaktadır. Biz bu ilk ikisi ile sonuncusu arasında kalan kalabalık kentli emekçi grubunu "Kentli Emekçiler" olarak adlandırmayı tercih ediyoruz.

Tablo I: Nüfusun Bireysel Sınıf Pozisyonlarına Göre Yapısı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım Emekçisi	1.14	0.61	1.11	0.96	1.02	0.74	0.85	0.79
Köylü	5.75	4.17	4.20	4.49	3.89	3.35	3.28	4.30
Kentli Emekçi	11.26	10.97	11.08	11.62	12.63	14.10	14.41	13.83
Nitelikli Emekçi	1.62	1.68	1.77	1.86	1.70	1.83	2.17	2.03
Niteliksiz Emekçi	1.78	1.93	2.33	2.69	2.35	3.19	3.19	3.63
Özel Yönetim Emegi	0.40	0.39	0.44	0.38	0.33	0.46	0.58	0.59
Küçük Burjuva	2.18	2.08	1.80	1.88	2.26	1.69	1.71	2.06
Küçük İşletme Sahibi	1.37	1.05	1.27	1.26	1.28	1.15	1.40	1.43
Kentli Profesyonel	0.08	0.08	0.07	0.08	0.11	0.06	0.04	0.07
Kapitalist	1.47	1.74	1.55	1.43	1.50	1.51	1.51	1.35
Ücretsiz Aile Emegi	7.90	6.73	6.53	6.85	4.98	4.69	4.17	5.74
İşsiz	6.31	6.32	6.41	5.93	5.57	5.71	6.37	6.68
Rantiye	0.10	0.05	0.06	0.03	0.03	0.01	0.00	0.02
Emekli	3.98	4.97	5.06	5.32	5.22	5.97	6.20	4.89
Çalışmayan	54.67	57.23	56.32	55.19	57.14	55.55	54.12	52.61
Türkiye	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: HHBA'dan yazarların hesaplamalarıdır.

Tablo II: Hane Halkı Sınıf Kompozisyonu (%)

Hane Düzeyinde Nüfus Payı (%)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kentli Mülk Sahipleri	12.71	12.29	12.95	12.19	12.58	11.53	12.58	12.26
Burjuvalar	6.45	7.69	7.06	6.44	6.62	6.57	6.76	6.26
Kentli Profesyoneller	0.25	0.28	0.25	0.28	0.44	0.22	0.17	0.24
Küçük İşletme Sahipleri	5.55	4.21	5.17	5.03	5.06	4.45	5.26	5.26
Kentsel Rantiye	0.45	0.11	0.46	0.44	0.46	0.29	0.39	0.51
Küçük Burjuvalar	8.23	8.10	7.04	7.23	8.40	6.34	6.16	7.14
Kırsal Mülk Sahipleri	6.20	6.23	5.28	4.32	3.42	3.18	1.99	2.06
Büyük Köylü	2.79	2.26	1.98	2.50	1.44	1.52	0.87	0.45
Köylü	3.20	3.84	3.13	1.72	1.78	1.63	1.01	1.16
Kırsal Rantiye	0.21	0.13	0.16	0.10	0.20	0.04	0.11	0.45
Topraklı Geçimlik Köylü	8.50	6.15	6.65	7.52	5.67	4.33	4.92	7.88
Kentli Emekçiler	49.58	49.67	50.57	51.70	52.28	57.71	56.81	55.42
Nitelikli Emekçi	6.67	6.32	6.64	6.64	5.81	6.80	7.60	7.05
Mülk Sahibi Emekçi	29.87	26.61	29.61	29.72	30.52	32.53	28.87	27.62
Mülsüz Emekçi	8.98	12.51	10.50	11.27	12.74	15.24	16.70	15.79
Kentsel İşsiz	4.05	4.23	3.82	4.06	3.20	3.15	3.63	4.96
Kırsal Emekçiler	4.30	3.83	4.75	4.24	5.08	4.02	4.27	5.56
Tarım Emekçisi	2.22	1.35	2.45	1.97	2.21	1.46	1.69	1.51
Topraksız Geçimlik Köylü	0.89	0.88	0.75	1.16	1.32	1.31	1.18	1.51
Kırsal İşsiz	1.19	1.60	1.54	1.11	1.56	1.25	1.41	2.54
Çalışmayanlar/Emekliler	10.48	13.73	12.77	12.80	12.57	12.88	13.26	9.68
Çalışmayan	1.89	1.56	1.75	1.44	1.36	1.95	1.85	1.12
Emekli	8.60	12.18	11.02	11.36	11.21	10.93	11.41	8.56

Kaynak: HHBA'dan yazarların hesaplamalarıdır.

Eğitimin Sınıfsal Analizi Üzerine Gözlemler

Hane halkı Eğitim Harcamaları

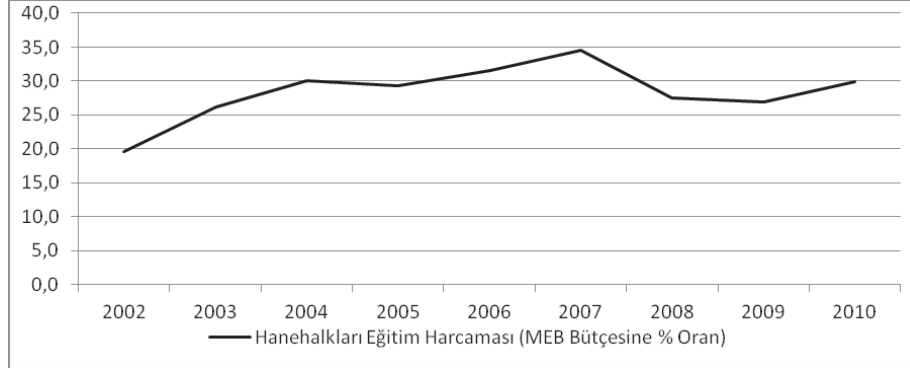
Eğitim sisteminin serbestleştirilmesi hiç kuşkusuz sistemin kamu tekeli görünümü arz ederken bile gideremediği eşitsizlikleri derinleştiren bir süreçtir ve bu konuda çok sayıda kanıt vardır.²⁰ Türkiye’de de yıllardır işleyen bu süreç eğitimin her seviyesinde iki önlenemez sonuca yol açmaktadır. Öncelikle kamusal eğitim sistemi giderek değersizleşmekte ve meslek ve iş edinme konusunda giderek daha azını vaat eder hale gelmektedir.²¹ Bunu tamamlayan ikinci süreç ise haneleri çocukları için daha parlak bir gelecek uğruna özel eğitim kurumlarına itmektedir. Böylece özel eğitim kurumlarının sayısı her düzeyde artmakta ve çeşitlenmektedir. Özel eğitim sistemi ile kamusal eğitim sistemi arasındaki ilişki ise ikame ilişkisi ile tamamlayıcılık arasında bir yerlerde yeniden kurulmaktadır. Her düzeydeki özel dersane eğitimi bir taraftan kamusal eğitim sistemini tamamlar gibi görünmekteyken, diğer taraftan onun değersizleşmesi sürecini daha keskin bir hale getirmektedir. Daha azını vaat eden kamusal eğitimin sunacaklarının azalması bu sistemi kullananlar açısından gerçek eğitim odağı olmaktan çıkmakta ve kayıtlı formaliteye dönüşmektedir. Bu da özel dershanecilik sektörünün elini güçlendirmektedir. Ancak dengelerin bu minvalde değişmesinin hiç kuşkusuz hane halkları açısından bir faturası olacaktır. Şekil I hane halkı eğitim harcamalarının Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine oranını göstermektedir. Bu şekil aslında yukarıda bahsedilen eğilimi destekleyen bir görüntü sergilemektedir. Şekle göre hane halkı eğitim harcamalarının MEB bütçesine oranı 2002 yılında % 19.6 iken 2007 yılında % 34.5 ile tavan yapmış daha sonra krizle birlikte iniş eğilimine girmiş gibi görünmektedir. Ancak buna rağmen 2009 yılında oran % 27 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise yeniden yükselmeye başlamış ve % 30 civarına çıkmıştır. Kısacası 2002 ile 2010 arasında yaklaşık % 10’luk bir artış göstermiştir.

Burada söz konusu olan tüm hane halklarıdır. Oysa kapitalist toplumsal sistemde farklı sınıfların eğitim harcamaları da hayatın diğer alanlarında olduğu gibi, eşitsiz bir dağılım gösterir. Tablo III geniş hane halkı sınıf tanımlamasına göre her sınıfta öğrenci başına aylık reel harcamayı vermektedir.

20 Jose Luis Bernal (2005). “Parental Choice, Social Class and Market Forces”, *Journal of Education Policy*, C. 20, S. 6, s. 779-792. Nicos M. Georgiadis (2007). “Educational Reforms in Greece (1959 - 1997) and Human Capital Theory”, *Journal for Critical Education Policy Studies*, C. 5, S. 2. Angela C. de Siqueira (2009). “Higher Education Reform in Brazil: Reinforcing Marketization”, *Journal for Critical Education Policy Studies*, C.7, S.1, s. 170-191.

21 Eğitimin kapitalizmdeki işlevi ve yeni liberal dönüşümün eğitime etkileri için bkz. Fuat Ercan (1998) *Eğitim ve Kapitalizm: Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*, İstanbul: ÖES Yayınları.

Şekil I: Hane Halkı Eğitim Harcamalarının Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranı (%)

Tablo III: Hanelerin Öğrenci Başına Aylık Ortalama Reel Harcamaları (TL, 2003 Fiyatları)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Dönem Ort.
Kentli Mülk Sahipleri	13.9	24.9	43.4	35.7	32.0	26.7	64.4	27.7	33.6
Küçük Burjuvalar	19.5	15.4	26.4	23.5	24.0	15.2	24.1	22.0	21.3
Kırsal Mülk Sahipleri	13.2	17.0	20.4	16.5	21.1	11.8	33.1	55.9	23.6
Topraklı Geçimlik Köylü	8.5	6.2	6.7	7.5	5.7	4.3	4.9	7.9	6.5
Kentli Emekçiler	13.1	19.6	26.5	25.9	30.0	21.6	23.2	28.2	23.5
Kırsal Emekçiler	9.7	6.8	5.8	5.8	13.2	15.3	4.0	15.5	9.5
Çalışmayanlar/Emekliler	37.4	81.8	38.7	36.3	54.2	19.4	32.0	52.4	44.0
Türkiye	14.4	21.2	26.6	25.4	29.0	21.0	28.7	28.0	24.3

Kaynak: HHBA'dan yazarların hesaplamalarıdır.

Değerler yüksek ölçüde dalgalanma göstermekle birlikte belirli eğilimleri de gözler önüne sermektedirler. Örneğin son sütundaki tüm dönem ortalamasına göre öğrenci başına en yüksek harcamayı çalışmayanlar/emekliler grubu yapmaktadır. Bu beklenen bir durumdur çünkü yazarların sınıfsal tanımlamalarında çalışmayanlar grubu içinde sadece öğrencilerin oluşturduğu haneler de mevcuttur. Bu grup dışında en yüksek harcama değeri kentli mülk sahibi hanelere aittir. Onu kırsal mülk sahipleri ve daha sonra da kentli emekçi haneler takip etmektedirler.

En düşük değerler ise kırsal emekçiler ve onlara yakın bir sınıf olan topraklı geçimlik köylülere aittir. Dönemin ilk ve son yılları dikkate alındığında bir önceki şekilde uyumlu bir manzara ortaya çıkmaktadır. Dalgalanmalar bir yana bırakılırsa tüm haneler için öğrenci başına harcama artış göstermektedir. Bu durum eğitim hizmetinin hızla metalaştığının bir göstergesidir. Eğitim hızla satın alınan bir hizmete dönüşmektedir.

Sınıflar ve Eğitim Düzeyi

Bu artışlar pek tabii ki eğitim seviyesinin yükseldiğine veya kalitesinin arttığına delalet etmez. Buna karar verebilmek için incelemeye devam etmek gerekmektedir. Tablo IV çalışan birey düzeyinde sınıfların yıl olarak ortalama eğitim düzeyini göstermektedir.²² Bu tabloda hali hazırda öğrenci olanlar ile ilgili bir bilgi yoktur. Tablonun sağladığı en çarpıcı gözlem işgücünün eğitim düzeyinin tüm iyi niyetli beklentilere ve kampanyalara rağmen, dönem içinde ciddi bir artış göstermeyişiştir. Türkiye için dönem ortalaması sadece dört yıldır. En eğitilmiş sınıfların kentli profesyoneller, nitelikli kent emekçileri ve özel sektörde yöneticilik vasfına sahip özel yönetim emekçileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sınıflar doğaları gereği sahip oldukları bilgi birikimini kolayca sermayeleştirebilecek sınıflardır. Kırsal ve kentsel sınıflar arasında ciddi fark olduğu da göze çarpmaktadır. Birey düzeyinde çalışmayanlar grubu, hane düzeyindekinden farklı olarak 65 yaş üstü bireyleri kapsamaktadır ve bu grubun eğitim düzeyinin oldukça düşük olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Asıl ilgi çekici olan işsiz grubunun ortalama eğitim düzeyidir. Tüm dönem ortalaması 7.73 yıldır ve bu değer nitelikli ve niteliksiz emekçiler arasında yer alan ve sayıları 8 milyon civarında olan en kalabalık emekçi grubu olan kentli emekçilerin ortalama eğitim süresinden (7.61 yıl) yüksektir. Niteliksiz emekçilerin ortalama eğitim süresinden (5.72 yıl) yüksektir ve kapitalistlerin ortalama eğitim süresine (7.96 yıl) oldukça yakındır. Bizim işsizlik tanımımız resmi işsizlik tanımından farklı olarak caydırılmış işsizleri, iş aramaktan vazgeçmiş işsizleri de kapsamaktadır. Aslında işsizlerin eğitim düzeyi eğitimin giderek değersizleştiğinin bir belirtisi olarak algılanmalıdır. Bu durum aşağıda daha detaylı incelenecektir.

22 Bu ortalama değer hesaplanırken sadece diplomalı olmak dikkate alınmıştır. Diğer bir ifadeyle herhangi bir düzeydeki okula devam eden bir kişi eğer okulu diploma almadan terk etmiş ise bir önceki düzeyde aldığı diploma için harcaması gereken minimum zaman dikkate alınmıştır. Çeşitli eğitim düzeyleri için gereken minimum zaman şöyle sıralanmaktadır: Okuryazar değil, ya da ilkökul diploması yok: 0 yıl, ilkökul: 5 yıl, orta ve dengi okul: 8 yıl, lise ve dengi okul: 11 yıl, ön lisans: 13 yıl, lisans: 15 yıl ve yüksek lisans/ doktora: 20 yıl (Ankette kişinin yüksek lisans veya doktora mezunu olduğuna dair ayrıntılı bilgi yoktur; ikisi birlikte alınmıştır. Dolayısıyla bu düzeydeki ortalama eğitim değeri olarak 5 yıl öngörülmüştür).

Tablo IV: Birey Düzeyinde Sınıfların Ortalama Eğitim Süreleri (Yıl)

Bireysel Sınıfsal Pozisyon	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Dönem Ort.
Tarım Emekçisi	4.70	4.54	4.52	4.31	4.74	4.51	4.33	4.43	4.51
Köylü	3.94	3.88	3.97	3.69	3.87	4.02	3.93	4.01	3.91
Kent Emekçi	7.70	7.57	7.65	7.48	7.45	7.72	7.84	7.44	7.61
Nitelikli Emekçi	13.98	13.77	13.45	13.27	13.30	13.38	13.24	13.47	13.48
Niteliksiz Emekçi	5.39	5.63	5.79	5.86	5.66	5.78	5.90	5.72	5.72
Özel Yönetim Emegi	10.46	11.65	11.75	11.27	11.82	11.26	11.61	11.32	11.39
Küçük Burjuvalar	5.27	5.96	5.99	6.35	6.10	6.20	6.30	5.88	6.01
Küçük İşletme Sahipleri	6.58	6.94	7.09	6.99	7.00	6.76	7.68	7.51	7.07
Kentli Profesyoneller	13.99	13.99	14.25	13.89	13.20	13.42	14.52	13.09	13.79
Kapitalistler	7.97	8.26	7.97	7.73	7.33	7.78	8.57	8.07	7.96
Ücretsiz Aile Emegi	4.71	4.79	4.67	4.46	4.32	4.57	4.80	4.25	4.57
İşsiz	7.60	7.83	8.06	7.65	7.81	7.76	7.89	7.24	7.73
Emekli	6.47	5.21	5.59	5.04	4.66	4.69	5.01	4.89	5.20
Çalışmayan	4.84	1.70	3.78	3.77	1.92	3.44	3.48	3.17	3.26
Toplam	4.81	3.80	3.86	3.79	3.72	3.95	4.14	3.92	4.00

Kaynak: HHBA'nden yazarların hesaplamaları

Tablo V: Emek Gücü İçinde Yüksek Öğretim Mezunlarının Oranı (%)

	Nitelikli Emekçiler		Kentli Emekçiler		Niteliksiz Emekçiler		İşsizler	
	20-30 Yaş Grubu	Bütün Yaş Grupları	20-30 Yaş Grubu	Bütün Yaş Grupları	20-30 Yaş Grubu	Bütün Yaş Grupları	20-30 Yaş Grubu	Bütün Yaş Grupları
2002	78.09	78.64	8.26	6.99	0.51	0.43	12.02	6.19
2003	81.87	82.92	8.54	6.84	0.8	0.45	11.8	6.73
2004	80.67	83.98	9.39	7.30	2.08	0.64	19.41	12.25
2005	82.49	80.57	10.22	7.39	0.99	0.95	18.19	11.22
2006	80.22	82.47	8.65	7.17	0.66	0.35	24.13	13.98
2007	83.24	83.36	10.87	8.69	1.86	0.83	15.05	7.96
2008	79.38	81.22	11.12	10.72	4.91	2.3	19.55	10.24
2009	86.27	83.65	12.93	9.93	1.73	1.06	19.41	10.61

Kaynak: HHBA'den yazarların hesaplaması

Her sınıfta farklı eğitim düzeylerinde bireyler olduğu ve farklı eğitim düzeyleri ile farklı sınıflar arasında bire bir eşleşme olamayacağı açıktır. Bu nedenle ortalama eğitim sürelerinin ötesine geçmek ve birey düzeyinde sınıfların eğitim durumuna göre kompozisyonlarına bakmak gerekmektedir. Ancak yazımızın temel ilgi alanının beşeri sermaye kuramının emekçinin sadece emeğinin değil bireysel niteliklerinin de sermayeleştirilebileceği iddiası olduğunu belirtelim. Vurgulandığı gibi bu kurama göre eğitim, niteliksel bir derinleşme yarattığı ölçüde, sermaye kalemi olarak görülen emekçinin değerini yükseltmektedir. Bu anlamda asıl vurgu emekçi sınıflara olmalıdır. Çalışmanın bölümlerinde bu anlayış hâkim olacaktır. Tablo V’te kentsel emek gücü içinde lise sonrası eğitim düzeylerinden (önlisans, lisans ve lisansüstü düzeyler) mezun olanların oranları verilmektedir.²³

Tabloda yüksek öğrenim oranı hem tüm bireyler hem de 20-30 yaş grubundaki bireyler için verilmektedir. İkincisinin verilmesinin nedeni emek gücü stokuna yeni girenlere ait eğilimlerin gelecekte baskın olacağına yönelik bir beklentidir. Lise üstü eğitimden diplomalıların oranının en yüksek olduğu sınıf, şartırtıcı olmayan bir şekilde, nitelikli emekçi sınıfıdır. Bu hem tüm bireyler hem de 20-30 yaş grubundaki bireyler için geçerlidir. Şartırtıcı olan nitelikli emekçilerden sonraki sırayı işsizlerin almasıdır. Tüm işsizler ve 20-30 yaş grubundaki işsizler içinde önlisans, lisans veya lisansüstü diplomaya sahip olanların oranı dönem içinde, dalgalanma gösterse de yükselmiştir. Aynı eğilim kentli emekçiler için de gözlemlenmektedir. Açıkçası daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmak emek gücünün aşağı katmanlarına düşmeyi artık engellemiyor gibi görünmektedir.

Ancak burada bir açıklamaya ihtiyaç var. Her eğitim düzeyinde eğitim kurumları arasındaki niteliksel farklar giderek açılmaktadır. Özellikle kamusal eğitim sistemi değersizleştikçe bu eğilim daha da güçlenmektedir. Dolayısıyla aynı düzeydeki diploma sahiplerinin aynı nitelikte eğitim aldıklarını düşünmek hiç kuşkusuz safiyane bir düşünce olacaktır. Dolayısıyla niteliksel farkların da yukarıdaki tablonun ortaya çıkmasında etkili olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Eğitim ve Emek Süreçleri

Eğitimin daha iyi bir işyerindeki statü düzleminde iyi bir konum sağlama kapasitesini giderek yitirdiğine dair ilk işaretleri gördük. Belirli bir noktaya kadar ücret farklılığı yaratma kapasitesinin de azaldığına şahit olmaktayız. Peki ya eğitimin emek süreçlerinde kafa ve kol emeği arasındaki hattı belirleme konusundaki yeteneği ne düzeydedir? Tablo VI diploma düzeyine göre kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı oransal düzeyde vermektedir. HHBA’nde bu soruyu cevaplayanlara üç seçenek sunulmuştur: “Fiziksel Güç”, “Zihinsel Güç” ve “Her

23 Tüm sınıflar içinde lise sonrası diplomaya sahip olanların oranı Tablo Ek.I’de verilmektedir.

ikisi de". Özellikle üçüncüsünün artışının emek süreçlerinde sabit iş tanımlarının aşınmaya başlamasının işareti olarak kabul edilmesi gereklidir.

Tablo VI: Diploma Düzeyine Göre Fiziksel ve Zihinsel Emek Ayrımı (%)

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Diploma yok	Fiziksel	78	63.9	59.6	54.8	47.9	44.5	43.1
	Zihinsel	18.5	17.6	13.0	11.1	12.3	16.0	17.5
	Her ikisi de	3.4	18.5	27.4	34.1	39.8	39.4	39.4
İlkokul	Fiziksel	96.4	81.0	71.2	62.7	57.0	51.8	57.9
	Zihinsel	2.8	4.2	2.5	2.2	2.7	2.7	2.4
	Her ikisi de	0.8	14.7	26.3	35.1	40.3	45.5	39.7
Ortaokul	Fiziksel	90.8	72.3	60.8	56.9	52.9	49.7	53.8
	Zihinsel	7.8	10.4	4.4	4.0	4.2	4.0	3.1
	Her ikisi de	1.3	17.4	34.7	39.1	42.9	46.4	43.0
Lise	Fiziksel	62.9	54.0	47.4	41.1	36.4	35.3	32.6
	Zihinsel	32.3	27.2	18.5	14.4	16.1	15.1	16.9
	Her ikisi de	4.7	18.7	34.1	44.5	47.4	49.5	50.5
Önlisans	Fiziksel	32.8	26.6	16.3	22.7	11.5	19.8	12.7
	Zihinsel	55.8	52.3	37.0	33.0	25.0	29.7	29.6
	Her ikisi de	11.4	21.1	46.7	44.3	63.5	50.4	57.7
Lisans	Fiziksel	8.7	6.6	7.1	5.9	6.5	6.1	4.6
	Zihinsel	82.2	75.4	57.7	51.0	43.4	52.3	49.8
	Her ikisi de	9.1	18.0	35.2	43.2	50.1	41.5	45.5
Lisansüstü	Fiziksel	2.6	4.0	7.4	2.4	5.4	0.0	3.1
	Zihinsel	74.8	77.2	45.6	46.3	41.3	68.3	48.6
	Her ikisi de	22.6	18.8	47.0	51.3	53.3	31.7	48.3

Kaynak: HHBA'nden yazarların hesaplamaları

Öncelikle emekçiler içinde her diploma düzeyinde hem fiziksel hem de zihinsel emek uyguladığını belirtenlerin oranı 2002 ile 2009 yılları arasında ciddi bir yükseliş göstermiştir. Burada bir yakınsama gözlemlenmektedir ve bu yakınsama diploma farklarını ortadan kaldırmaktadır. Diğer şaşırtıcı gelişme ise lisans ve lisansüstü diploma sahiplerinin sadece zihinsel emek harcama ayrıcalıklarının yitirmeleridir. 2002 yılında lisans diplomasına sahip olanların % 82.2'si zihinsel emek uyguladıklarını belirtmişlerdir. 2009 yılında aynı oran % 49.8'e düşmüştür. Lisans üstü diplomaya sahip olanlar içinde zihinsel emek uyguladığını belirtenlerin oranı % 74.8 iken 2009 yılında bu oran % 48.6'ya düşmüştür. Her

eğitim düzeyinde geçerli olan bu eğilim lisans ve lisansüstü mezunlar için daha ciddi sonuçlar doğuracaktır. Yüksek eğitimin emek süreçleri içinde sağladığı korunaklar yok olmaktadır. Bunun sınıfsal düzeyde ne ölçüde tezahür ettiğini görebilmek için Tablo VII'ye bakabiliriz.

Bu tabloda da benzer bir görünüm vardır. Hem nitelikli emekçilerde hem de kentli emekçilerde lisans ve lisansüstü diplomalara sahip olanlar sabit iş tanımları üzerinden emek harcamaktan giderek uzaklaşmaktadırlar. Lisans diplomasına sahip kentli emekçiler içinde hem zihinsel hem de fiziksel emek uyguladığını belirtenlerin oranı 2003 yılında % 8.3'tür. Bu oran 2009 yılında % 47.3 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan lisansüstü diplomaya sahip kentli emekçiler içinde her ikisini de uyguluyorum diyenlerin oranı 2003 yılında % 18.1, 2009 yılında ise % 42.3'tür. Nitelikli emekçiler için de aynı dönüşümden söz edilebilir. Lisans diplomasına sahip nitelikli emekçilerin 2003 yılında % 10.3' hem fiziksel hem de zihinsel emek uygularken bu oran 2009 yılında % 46.3'e fırlamıştır. Bu emekçi sınıfı içinde lisansüstü diplomaya sahip olanlardan 2003 yılında % 25.6'sı hem fiziksel hem de zihinsel g uygularken, 2009 yılında % 52.9'u aynı bildirimde bulunmuştur. Kısacası emekçiler genel olarak daha esnek iş tanımlarına alişmak zorunda kalmaktadırlar. Kol emeği artık sadece düşük eğitimsizlerin laneti değil yüksek eğitimsizlerin de lanetidir. Emek sürecindeki konum açısından aradaki farklar aşınmaktadır ve bu yolla eğitimin değeri daha da düşmektedir.

Ücretler ve Eğitim

Kamusal eğitim hizmetinin gerilemesi ve parçalanması ve eğitim hizmetinin daha büyük bir bölümünün özel sektör tarafından karşılanıyor olması standardizasyona dayalı eğitimden 'daha rekabetçi' bir eğitim modeline geçildiğini de tescil etmektedir. Kamunun geleneksel olarak sunmakla yükümlü olduğu standart eğitim, öyle ya da böyle, en azından görünüşte, bir noktaya kadar eşitleyici bir dinamiğe sahiptir. Oysa insani sermaye kuramları, mezunları standardize eden bu tür bir eğitimin rekabet dinamiğini ve rekabet etme yeteneğini engellediği konusunda hemfikirdirler. Niteliksel olarak farklılaşmış eğitim, onu bir yatırım olarak görenler açısından ciddi olanaklar sağlamaktadır. Bu süreç aslında beklentilerle de ilgilidir, daha nitelikli eğitim daha yoğun bir yatırım anlamına gelecektir. Dolayısıyla dl de büyük olacaktır. İnsani sermaye kuramı yazınında bunu kanıtlamayı amaçlayan pek çok çalışma mevcuttur. Bu sürecin, gerçekten iddia edildiği gibi Türkiye özelinde de işleyip işlemediğine karar verebilmek açısından daha derinlikli bir analiz yürütmek gerekecektir. Ancak en azından bu noktaya kadar kullanılan görgül ereve içinde buna yönelik ilk ve basit gözlemler sunulabilir. Bu ereve içinde farklı emekçi sınıflarından bireylerin ücretleri ile eğitim durumları arasındaki ilişki çok derinlikli olmayan bir tarzda incelenecektir.

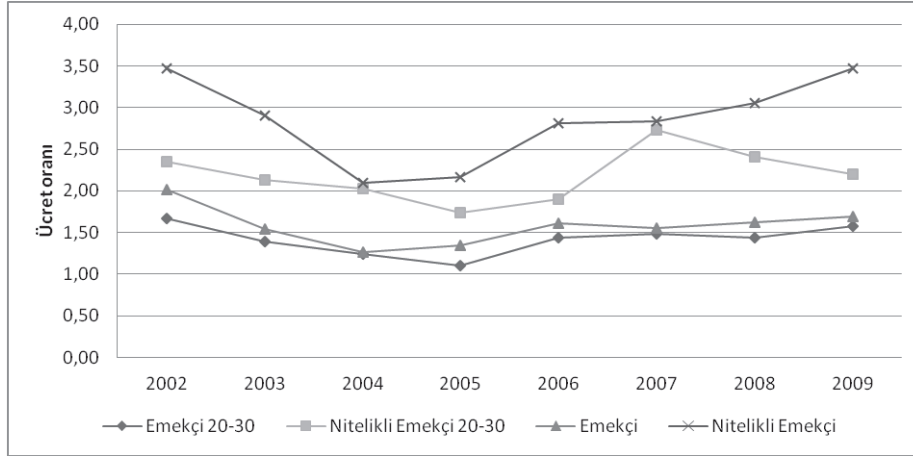
Tablo VII: Kentli Emekçilerde ve Nitelikli Emekçilerde Diplomaya Göre Güç Kullanımı (%)

	2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü	Lisans	L.üstü
Kentli Emekçi														
Fiziksel Güç	23.4	5.4	18.1	33.3	14.0	-	11.8	-	9.7	-	12.9	-	8.4	-
Zihinsel Güç	68.3	76.5	59.8	33.3	48.8	100	38.3	37.0	33.6	31.3	43.3	70.1	44.3	57.7
Her ikisi de	8.3	18.1	22.1	33.3	37.2	-	49.9	63.0	56.7	68.7	43.8	29.9	47.3	42.3
	2003	2004	2004	2005	2005	2006	2006	2007	2007	2008	2008	2009	2009	2009
Nitelikli Emekçi														
Fiziksel Güç	4.3	2.7	3.1	-	5.0	8.9	3.1	2.9	5.0	6.2	3.1	-	2.7	3.9
Zihinsel Güç	85.4	71.7	80.2	77.9	59.3	51.9	55.8	45.4	46.7	42.1	54.7	66.0	51.1	43.2
Her ikisi de	10.3	25.6	16.7	22.1	35.8	39.3	41.1	51.7	48.3	51.7	42.3	34.0	46.3	52.9

Kaynak: HHBA'nden yazarların hesaplamaları

Ancak öncelikle farklı emekçi grupları için ücretlerin seyrinin nasıl bir farklılık gösterdiğini görmemiz gerekmektedir.

**Şekil II: Emekçi Sınıfların Ortalama Ücretleri
(Niteliksiz Emekçilerin Ortalama Ücretlerine Oran)**

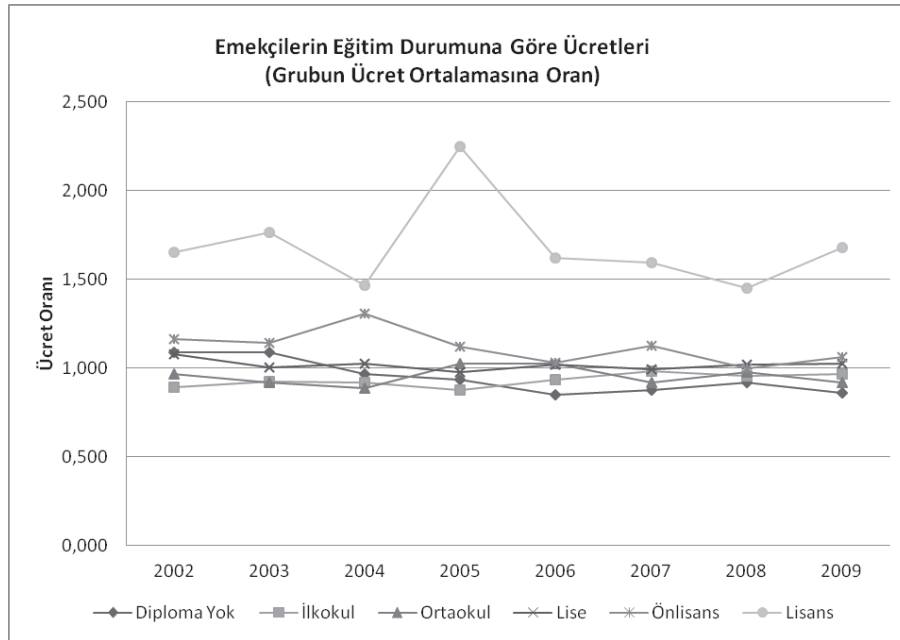

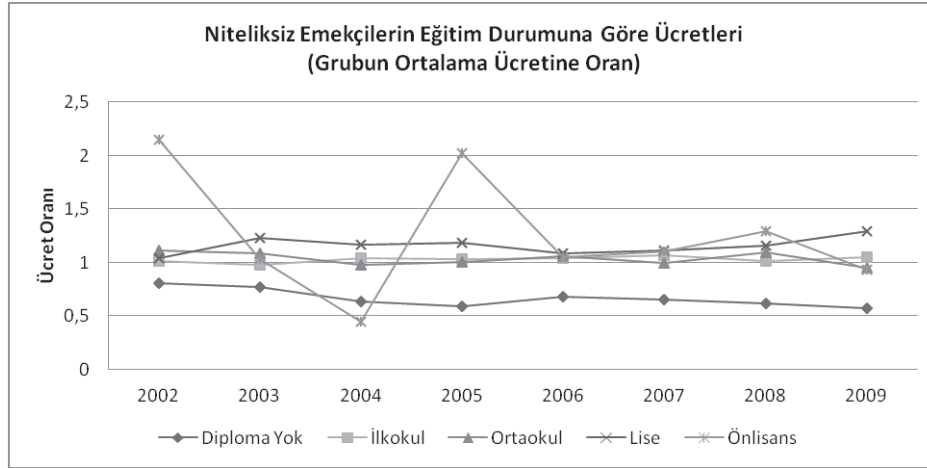
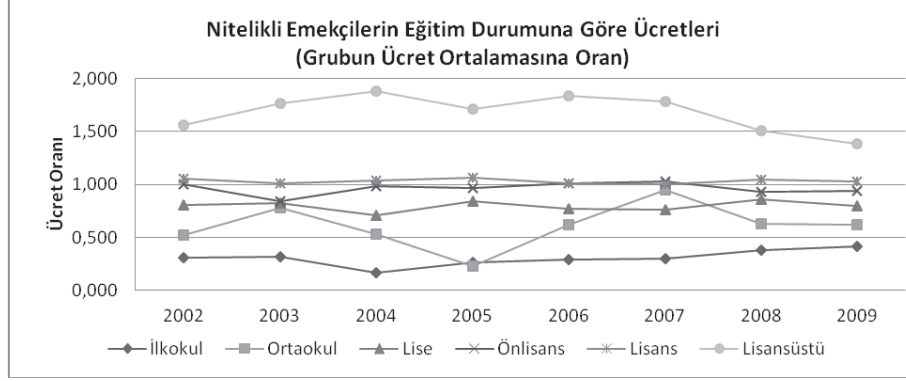
Şekil II emekçiler ve nitelikli emekçilerin ortalama ücretlerinin niteliksiz emekçilerin ortalama ücretlerine oranının seyrini göstermektedir. Ayrıca son 10 yılda emekçi gruplara katılan bireyler açısından bu eğilimlerde bir değişiklik olup olmadığını anlamak için 20-30 yaş grubundaki emekçiler ve nitelikli emekçilerin ortalama ücretlerinin aynı yaş grubundaki niteliksiz emekçilerin ortalama ücretine göre seyri de ayrıca gösterilmiştir. Hem nitelikli emekçilerin hem de emekçilerin ücretleri ile niteliksiz emekçilerin ücretleri arasındaki makasın en açık olduğu yıllar 2002 ile 2003 yıllarıdır. 2004-2005 döneminde bu oranlar en düşük seviyelerine inmiştir, incelenen dönemin kalanında ise yeniden yükseliş eğilimine girmişler gibi görünmektedir. 20-30 yaş grubundaki emekçiler için de aynı eğilimler gözlemlenmektedir. Burada tek şaşırtıcı gözlem 20-30 yaş grubundaki nitelikli emekçilerin ücreti ile aynı yaş grubundaki niteliksiz emekçilerin ücretleri arasındaki farkın 2007'den itibaren azalmaya başlamasıdır. Bu sürecin devam edip etmeyeceğini kestirmek güçtür, ancak eğer devam ederse işgücü sürecine yeni katılan nitelikli emekçiler için ücret avantajının ortadan kalkacağı belirtilmelidir. Fakat bu eğilimlerin, kökeninde eğitim kompozisyonunda bir değişimden mi kaynaklandığına cevap verebilmek için ücretler ile eğitim arasındaki ilişkiye bakmamız iyi olacaktır.

Şekil III emekçi sınıfların ücreti ile eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiyi

sergilemektedir. Her üç emekçi sınıf için farklı eğitim düzeylerinde ortalama ücretin sınıfın ortalama ücretine oranının gelişimi verilmektedir. En üstte emekçiler, ortada nitelikli emekçiler ve en altta ise niteliksiz emekçiler yer almaktadır. Kent emekçilerininin var olan en kalabalık ve en baskın emekçi sınıfı olduğu belirtilmişti (7-8 milyon kişi). Bu sınıf için lisans düzeyi hariç, diğer tüm eğitim düzeyleri için bir ücret eşitlenmesinin gerçekleştiği açıktır. Özellikle tarihsel olarak ara eleman yetiştirme amacına hizmet ettiği düşünülen önlisans kurumlarından mezun olanların ücret düzeyi bakımından daha alttaki eğitim düzeylerine yaklaşması aslında bu türden bir diplomaya sahip olmanın giderek anlamsızlaştığını göstermektedir. Nitelikli emekçiler açısından ise lisansüstü diplomaya sahip olmanın ücret düzeyindeki avantajları 2007 yılından itibaren erime eğilimine girmiş gibi görünmektedir. Diğer taraftan, nitelikli emekçiler açısından lisans diplomasına sahip olmak ücret düzeyinde ciddi bir fark yaratmamaktadır. Niteliksiz emekçiler açısından ise daha ilginç gözlemler elde edilmiştir. Dönemin sonunda, 2009 yılında önlisans ve orta dereceli okul diplomasına sahip olanlar ilkokul diplomasına sahip olanlardan ortalamada daha düşük kazanır olmuşlardır. Kısacası, ihtiyatlı bir şekilde şu vurgulanmalıdır: en azından lisans düzeyi altı eğitimde düzey farklılığı gözle görünür ücret farklılığı yaratmaktan uzaklaşmaktadır.

Şekil III: Ücretler ve Eğitim Düzeyleri

Sonuç

İnsani sermaye kuramı çok uzun bir zamandır kapitalist ülkelerde eğitim ve personel politikası gibi alanlarda hâkimiyetini ilan etmiş durumdadır. Bu egemenlik özellikle eğitim hizmetinin özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesi adımlarının ideolojik arka planını oluşturmaktadır. Bu kuram eğitim sürecine giren bireylerin sınıfsal ve toplumsal kökenlerini göz ardı ederek eğitim düzeyindeki niceliksel ve niteliksel farkların eğitim sonrası hayattaki farklılıkların tek açıklayıcısı olduğunu ifade etmektedir. Böylece eğitim dezavantajlılara ve geriden gelenlere de sıfır noktasında diğerleriyle eşit bir yarışa başlama şansı vermektedir.

Bu çalışma insani sermaye kuramının bazı beklentilerinin diğer pek çok kapitalist ülke gibi eğitim hizmetini serbestleştiren ve özelleştiren Türkiye’de ne ölçüde gerçekleştiğine yönelik bazı gözlemler sunmayı hedeflemektedir.

Öncelikle, 2002 ile 2009 yılları arasında hane halkları öğrenci başına daha fazla harcar hale gelmişlerdir. Bu artışla birlikte niceliksel ve niteliksel getirinin de artıyor olması gerekmektedir. Ancak sınıfsal düzeyde elde ettiğimiz veriler bunu kanıtlar mahiyette değildir. Harcama artışına rağmen toplam emek gücünün eğitim düzeyi anlamlı bir yükselme göstermemektedir. Hatta sınıflar arasında ortalama eğitim düzeyleri arasındaki farklılıklar donmuş gibidir. Diğer bir gözlem de işsizlerin ortalama eğitim düzeyinin, diğer sınıflarla karşılaştırıldığında, görece yüksekliğidir. Kuramı savunanlar açısından asıl kilit eğitim düzeyi olan lise sonrası eğitim düzeyinden mezun olanların ayrıcalıklı olmayan emekçi katmanları (kentli emekçiler ve niteliksiz emekçiler) ve işsizler içindeki oranlarının artışı da kuram açısından açıklanmaya muhtaç bir gelişme gibi durmaktadır. Ancak kuram açısından daha da ciddi bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen ayrıcalıklı olmayan emekçi sınıflar içindeki 20-30 yaş grubundan bireyler arasında yüksek öğrenim kurumlarından diplomalıların oranı hem daha yüksektir hem de giderek yükselmektedir. Dolayısıyla bu olgu ayrıcalıklı olmayan emekçi sınıflar içinde gelecekte yüksek öğrenim diplomalıları daha fazla göreceğimiz habercisidir.

Ayrıca yüksek eğitim düzeyi emek süreçlerinde ayrıcalıklı bir konumu sağlıyor olmaktan da çıkmaktadır. Emek gücü süreçleri esnekleştikçe yüksek düzeyde eğitim alanlar da giderek daha fazla kol emeği harcamaya yatkın hale gelmektedirler. Üretim sürecinde eğitimin sağladığı korunaklar yok oluyor gibidir. Ücretler düzeyindeki gözlemler ise hala bir noktaya kadar üniversite lisans ya da lisansüstü programlarından mezunlarının ayrıcalıklı konumlarını tescillerken daha alt düzeyde eğitime sahip olanlar arasındaki ücret farklarının ortadan kalktığını göstermektedirler. Tüm bu gözlemler, Türkiye örneğinde, eğitimin işgücünün gelir ve refah düzeyinde yarattığı niceliksel ve niteliksel farklılaşmaya dair, insani sermaye kuramının öngörülerini bağlamında, ciddi şüpheler yaratmaktadır.

Tablo Ek. I: Birey Düzeyinde Sınıflar İçinde Yüksek Öğrenim Mezunlarının Oranı (%)

	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30	Toplam	20-30
Tarım Emekçisi	0.0	0.0	0.4	1.4	0.2	0.8	0.09	0.3	0.5	0.8	2.1	2.3	1.6	0.0	0.4	1.3
Köylü	0.4	0.0	0.4	1.6	0.6	2.5	0.29	0.7	1.0	0.0	0.9	0.0	0.9	0.0	1.3	0.9
Emekçi	7.0	8.3	6.8	8.5	7.3	9.4	7.39	10.2	7.2	8.7	8.7	10.9	10.7	11.1	9.9	12.9
Nitelikli Emekçi	78.6	78.1	82.9	81.9	84.0	80.7	80.57	82.5	82.5	80.2	83.4	83.2	81.2	79.4	83.6	86.3
Niteliksiz Emekçi	0.4	0.5	0.4	0.8	0.6	2.1	0.95	1.0	0.3	0.7	0.8	1.9	2.3	4.9	1.1	1.7
Özel Yön. Emegi	29.8	32.3	46.9	50.0	46.2	55.6	41.83	53.4	53.2	31.6	44.7	26.5	42.8	36.2	49.8	56.8
Küçük Burjuvalar	1.8	3.4	2.7	1.8	1.5	1.6	1.83	2.7	2.2	2.8	2.5	0.0	3.4	0.4	2.2	4.5
Küçük İşletme Sahipleri	4.3	5.8	6.3	4.4	7.6	1.5	4.46	4.0	6.4	5.1	6.3	6.5	9.8	9.9	10.6	6.2
Kentli Profesyoneller	74.6	58.9	82.0	88.1	91.7	79.6	64.44	83.5	78.8	100.0	85.3	100.0	94.1	0.0	80.9	100.0
Kapitalistler	13.3	11.2	16.6	12.9	18.1	7.6	11.38	12.8	11.5	9.1	11.0	22.4	17.6	23.0	14.9	8.8
Ücretsiz Aile Emegi	1.3	3.1	0.8	1.6	1.4	3.3	0.65	1.5	1.2	3.7	1.2	2.9	2.1	4.2	1.5	4.2
İşsiz	6.2	12.0	6.7	11.8	12.3	19.4	11.22	18.2	14.0	24.1	8.0	15.1	10.2	19.6	10.6	19.4
Rantıye	12.8	0.0	1.7	0.0	0.0	0.0	0.00	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Emekli	11.1	0.0	9.7	0.0	10.6	0.0	9.55	0.0	6.7	0.0	7.6	0.0	11.6	0.0	10.7	0.0
Çalışmayan	1.1	2.6	0.5	1.3	1.0	2.3	1.31	3.0	0.6	2.7	1.0	1.7	1.4	2.8	1.0	2.4
Toplam	4.2	7.6	4.1	7.2	4.4	8.4	4.15	8.8	4.1	8.4	4.6	9.1	6.0	10.8	5.7	11.8

Kaynak: HHBA'nden türetilmiştir.

Kaynakça:

- Althusser, Louis (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. M. Özışık ve Yusuf Alp, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahçe, Serdal ve Ahmet Haşim Köse (2010). “Krizin Teğet Geçtiği Ülkeden Krize Bakış: Teorinin Naifliği Gerçekliğin Kabalığı”, *Praksis*, S. 22, s. 9-40.
- Bahçe, Serdal ve Ahmet Haşim Köse (2011). “Fiyatı Toplumsal Olarak Yorumlamak: Kapitalizmden Sınıf ve Enflasyon Manzaraları”, Nihat Falay, Ahmet Haşim Köse ve Abuzer Pınar (der.). *Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim: İzzettin Önder’e Armağan*, SAV [Sosyal Araştırmalar Vakfı] Yayınları, İstanbul.
- Bahçe, Serdal, Faik Yücel Günaydın ve Ahmet Haşim Köse (2011). “ Türkiye’de Toplumsal Sınıf Haritaları: Sınıf Oluşumları ve Sınıf Hareketliliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, Serdar Şahinkaya ve İler Ertuğrul (der.). *Bilsay Kuruç’a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları No. 2011/1, Ankara.
- Bernal, Jose Luis (2005). “Parental Choice, Social Class and Market Forces”, *Journal of Education Policy*, C. 20, S. 6, s. 779-792.
- Becker, Gary S. (1962). “Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis”, *Journal of Political Economy*, C. 70, S. 5, s. 9-49.
- Becker, Gary S. (1964). “Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education”, New York: NBER.
- Bourdieu, Pierre ve Jean Claude Passeron (1977). *Reproduction in Education Society and Culture*, Beverly Hills: Calif. Sage.
- Bowles, Samuel ve Herbert Gintis (1975). “The Problem with Human Capital Theory: A Marxian Critique”, *The American Economic Review*, C. 65, S. 2, Papers and Proceedings of the Eighty-seventh Annual Meeting of the American Economic Association, s. 74-82.
- Ercan, Fuat (1998) *Eğitim ve Kapitalizm: Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*, İstanbul: ÖES Yayınları.
- Georgiadis, Nikos M. (2007). “Educational Reforms in Greece (1959 - 1997) and Human Capital Theory”, *Journal for Critical Education Policy Studies*, C. 5, S. 2.
- Hansen, Marianne Nordli (2001). “Education and Economic Rewards: variation by Social Class and Income Measures”, *European Sociological Review*, C. 17, S. 3, s. 209-231.
- Köse, Ahmet Haşim ve S. Bahçe (2009a) “Yoksulluk” Yazının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”, *Praksis*, S. 19, s. 385-419.
- Köse, Ahmet Haşim ve Serdal Bahçe (2009b). “‘Hayırsever’ Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk”, *AKP Kitabı* der. İ. Uzel ve B. Duru, Ankara, Phoenix Yayınevi, s. 492-509.
- Mincer, Jacop (1958). “Investment in Human Capital and Personal Income Distribution”, *Journal of Political Economy*, C. 66, S. 4, s. 281-302.
- Mincer, Jacop (1970). “The distribution of labor incomes: a survey with special reference to the human capital approach”, *Journal of Economic Literature*, C. 8, S. 1, s. 1-26.
- Mincer, Jacop (1974). *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: Columbia University Press.
- Norris, Emma (2011). *Not Enough Capital? Exploring Education and Employment Progression in*

Further Education, RSA (Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce) Projects, Temmuz.

O'Connor, Inge (1994). *A Cross-National Variation of Education and Earnings*, Luxembourg Income Studies Working Paper Series, No. 116.

Psacharopoulos, George (2009). *Returns to Investment in Higher Education: A European Survey*, Avrupa Komisyonu.

Psacharopoulos, George ve Harry Anthony Patrinos (2004). "Returns to investment in education: a further update", *Education Economics*, C. 12, S. 2, s. 111-134.

Schultz, Theodore W. (1961). "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, C.5 1, S. 1, s. 1-17.

Schultz, Theodore W. (1960). "Capital Formation by Education", *Journal of Political Economy*, C. 51, S. 1, s. 571-583.

De Siqueira, Angela C. (2006). "Higher Education Reform in Brazil: Reinforcing Marketization", *Journal for Critical Education Policy Studies*, C. 7, S. 1, s. 170-191.

Smith, Adam ([1776] 1952). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Chicago : Encyclopaedia Britannica.

Venniker, Richard (2001). *Social returns to education: a survey of recent literature on human capital externalities*, CPB (Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis) Report 00/1.

Willis, Paul (1977). *Learning to Labour: How Working-Class Kids Get Working-Class Jobs?*, Farnborough: Saxon House.

Wrigley, Terry (2009). "Rethinking Education in the Era of Globalization", Dave Hill (der.). *Contesting Neo-liberal Education*, New York:Routledge.